

УДК 811.161.2'243+821.161.2

УКРАЇНЬКА ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ЯК МАТЕРІАЛ ДЛЯ РОЗВИТКУ НАВИЧОК ПИСЬМА ІНОЗЕМЦІВ: ЛИСТИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Оксана Самусенко

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра української філології для іноземних громадян
бульвар Тараса Шевченка, 14, ауд. 61, 01030, Київ, Україна
тел.: 044 239 34 39
ел. пошта: o.samusenko@knu.ua; oksamusenko@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-8479-8851>*

У статті розглянуто письмо як вид мовленнєвої діяльності в аспекті лінгводидактики. Метою розвідки є висвітлення епістолярної спадщини Лесі Українки як матеріалу для розвитку навичок писемного мовлення іноземців, що вивчають українську мову. Вибір матеріалу зумовлений низкою чинників, зокрема непересічною постаттю Лесі Українки, її потужним епістолярним талантом, полілінгвізмом, культурною та перекладацькою діяльністю мисткині. Вільний доступ до листів на сайті електронного видання, де орфографію та пунктуацію подано за нормами сучасного правопису, уможливило використання цих текстів у навчальному процесі з української мови як іноземної. Попри те, що використання творчого надбання Лесі Українки як навчального матеріалу для іншомовних студентів уже має хорошу традицію, її епістолярна спадщина лише починає зацікавлювати викладачів української мови як іноземної.

У роботі приділено увагу теоретичним основам та наведено практичні рекомендації з розвитку навичок письма в іншомовній аудиторії. Висвітлено місце створення листів українською мовою в методиці навчання мови як іноземної, окреслено матеріал та завдання для інокомунікантів з метою розвитку вмінь на навичок писати дружні та ділові листи українською мовою. Наголошується на важливості підготовчого етапу, що включає комплекс завдань на опрацювання форм кличного відмінка, формул звертання, привітання, прощання, висловлення подяки тощо. Окрему увагу приділено структурі листа в українській мові. Доведено, що дієвим способом розвитку навичок письма може бути робота над листами Лесі Українки. У статті наведено мовний матеріал та перелік завдань для різних рівнів володіння українською мовою, які студенти можуть виконати на матеріалі листів Лесі Українки. Такі завдання допоможуть іноземцям не лише розвинути навички письма і вдосконалити свої знання української мови, але також сприятимуть формуванню соціокультурної компетенції.

Ключові слова: українська мова як іноземна, письмо як вид мовленнєвої діяльності, епістолярій, лист, Леся Українка.

DOI:

Постановка проблеми. Проблема деколонізації української мови і культури постала особливо гостро після повномасштабного російського вторгнення, коли стало зрозуміло, що світ ще й досі сприймає нас у тіні сусіда-агресора. Актуальним стало наповнення інформаційного простору якісним українським контентом та поширення української мови, літератури, культури у світі. Увага до епістолярної спадщини славетних українців обумовлена багатьма чинниками, з-поміж яких значущими, на наш погляд, є такі: спроба деколонізації особистого життя українських митців та їхніх творів, реконструкція психосвіту видатних майстрів слова, популяризація всього українського серед наших громадян та іноземців. Звернення до епістолярію Лесі Українки з метою використання в навчальному процесі іноземців, що вивчають українську мову, обумовлене низкою пов'язаних між собою факторів.

По-перше, постать Лесі Українки як української письменниці, культурної

діячки та перекладачки є непересічною. Леся Українка входить до переліку найвідоміших жінок давньої та сучасної України [14] та привертає увагу іноземців, що цікавляться Україною. Яскравим прикладом може бути серія сучасних стінописів, що виконали художники-муралісти з різних країн світу на фасадах будинків в Україні. У Києві, зокрема, можна побачити мурал Лесі Українки австралійського художника Гвідо Ван Хелтена, на який його надихнув вірш “Конвалії”, а також картину, де зображена Леся Українка та вірш “Без надії сподіваюся” очима художника з Коста-Рики Мата Руда [22].

По-друге, потужний епістолярний талант Лесі Українки. Поетеса, змушена жити тривалий час у різних місцях, за свідченням дослідників, іноді писала до десяти листів на день. Отже, епістолярні тексти посідають особливе місце в її творчості. Сьогодні ця спадщина Лесі Українки має більше 900 листів до понад сорока адресатів, здебільшого це листи до родини та літературного оточення [10]. На думку Тетяни Космеди та Олени Ковалевської, величезний масив листів, які залишила Леся Українка, “актуалізують її талант як української елітарної епістолярної мовної особистості” [9 : 876]. Дослідниця Валерія Пустовіт підкреслює стилістичну майстерність листів Лесі Українки, естетичне задоволення від їх прочитання та зауважує, що вони “сприяють вдосконаленню епістолярних навичок і грамотному мовному оформленню власних думок нашими сучасниками” [17 : 150].

По-третє, перекладацька діяльність і полілінгвізм Лесі Українки. Останнє яскраво відбито саме в листах, де бачимо вкраплення польською, німецькою, французькою та іншими мовами. Леся Українка знала десять мов: українську, французьку, німецьку, англійську, італійську, іспанську, польську, російську, болгарську, арабську, а також давала уроки з деяких мов, про що свідчила в листах [9 : 876; 4 : 155]. За словами Світлани Єрмоленко, “українська мова в Лесиних листах справді стає відкритою до всіх культур світу, до літературних надбань інших народів. Поряд співіснують українська приказка, народний дотеп і французький усталений вислів, польський фразеологізм і латинський афоризм, російський літературний зворот і поетичний рядок із відомого твору німецького письменника” [4 : 155].

І, нарешті, вільний доступ до листів Лесі Українки та упорядкування текстів відповідно до сучасного правопису. Епістолярій письменниці розміщено у веб-виданні “Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки” [23]. Українська передмова до розділу “Листи Лесі Українки” є також і в англійському перекладі [10]. Орфографію та пунктуацію в текстах листів подано за сучасними нормами, листи супроводжуються поясненнями та уточненнями, а переклад іншомовних слів можна переглянути у спливаючих підказках. Цей технічний момент, насправді, є важливим, оскільки під час аудиторного заняття чи онлайн уроку викладач може виводити необхідний матеріал на екран, а студенти безперешкодно звертатися до електронного ресурсу під час виконання домашнього завдання чи самостійної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українська епістолярна спадщина багата на листи відомих українців, приватне листування яких стало культурним надбанням української нації. Епістолярій Тараса Шевченка, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Пантелеймона Куліша, Василя Стуса відкриває внутрішній світ творчої людини, висвітлює особливості психічної організації, допомагає зрозуміти природу вчинків, джерело активності, а часом, й порухи підсвідомості. Дослідниця Тетяна Вірченко вважає, що епістолярій – “найкращий матеріал для дослідження автора як реальної

особи без домішок інтерпретацій реципієнтів” [1 : 26]. Листи є надійним, іноді єдиним джерелом певних фрагментів біографії, про що дослідниця Інга Погребняк, зокрема, пише: “За допомогою листів відслідковується історико-літературна інформація, що висвітлює життя і творчість письменника, доповнюючи і уточнюючи уявлення про нього” [16 : 84]. Українську епістолярну спадщину XIX–XX ст. називають психологічною, вона є проявом світоглядних пошуків та ціннісних орієнтирів митців, відбиває їхнє творче зростання та відображає живе, нецензоване мовлення.

Використання творчого надбання Лесі Українки як навчального матеріалу для іншомовних студентів, які вивчають українську мову, вже має хорошу традицію. Про це свідчить назва праці Ганни Швець “Твори Лесі Українки в навчальній текстотечі з української мови як іноземної” [26]. У статті йдеться про представленість текстів поетеси в сучасних підручниках і посібниках з української мови як іноземної, висвітлено стратегії презентації особистості Лесі Українки та її творів у навчанні іноземців. Ганна Швець звертає увагу на те, що студентам-іноземцям пропонують як біографічні нариси, так і різножанрові твори, серед яких є поезії, поема “Давня казка”, драма-феєрія “Лісова пісня”, оповідання “Чашка” та ін. Щодо навчальних біографічних наративів, поділяємо думку дослідниці про оригінальність висвітлення у виданні “Ключ до України: міста і люди”. Тут студенти можуть дізнатися про багатогранність Лесі Українки завдяки низці цікавих, нових або інтерпретованих по-новому фактів, що разом із цитатами з листів роблять образ живим і одухотвореним [8; 26]. Підсумовуючи, Ганна Швець рекомендує “взяти до уваги стратегію поглиблення створюваного образу письменниці – від схематичного для студентів-початківців до неоднозначного й неочікуваного для тих, хто володіє УМІ на високому рівні” [26 : 595].

Саме таке спрямування демонструють навчальні програми та посібники викладачів Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземні громадяни знайомляться з біографією та творчістю Лесі Українки, читають уривки її поезій вже на початковому і базовому рівнях. Автор посібника “Будьмо разом” Мирослава Шевченко вдало вводить таку інформацію вже на перших заняттях з вивчення української мови. Вона пропонує послухати й прочитати короткі біографії Лесі Українки та Сергія Жадана на уроці з теми “Що ти будеш робити завтра? Коли ви народилися?” [28 : 79]. **Передує роботі вивчення відповідних лексико-граматичних конструкцій**, а вже після опрацювання текстів посібника студенти отримують завдання написати свою коротку біографію. У практикумі з української мови для слухачів підготовчих відділень Олени Задорожної є окремий урок, присвячений Лесі Українці [6 : 32–51], а в посібнику для підготовки до усного іспиту з гуманітарного напрямку запропоновані тестові завдання на основі текстів про поетесу, її життя, поетичний доробок [7 : 4–21]. У посібнику “Знайомство з Україною” Світлани Дербі за темою “Українська творчість” є завдання з читання вірша Лесі Українки “На зеленому горбочку...” [3 : 72]. **Про досвід успішної роботи з оповіданням Лесі Українки “Чашка”, розміщений в посібнику “Читаймо українською” [27], дізнаємося від Ганни Швець [26]. Цікавий текст, вічність теми кохання, добре розроблена система вправ мотивують студентів, що вивчають українську мову на середньому та високому рівнях, до мовлення, заохочують обговорювати твір та обмінюватися думками.**

Іноземні здобувачі вищої освіти гуманітарних спеціальностей на бакалаврському освітньому рівні вивчають життєвий і творчий шлях Лесі Українки, основні мотиви її творчості в межах навчальної дисципліни “Історія української літе-

ратури”, де знайомляться з драмою-феєрією “Лісова пісня” та кількома поезіями. Завдяки навчальній дисципліні “Транскультурний діалог: вивчення українського художнього тексту” вибіркового блоку “Українська мова в лінгвокультурологічному аспекті” студенти можуть не лише поглибити свої знання, але провести зіставний аналіз і простежити художні паралелі [25]. Подальше знайомство з творами Лесі Українки відбувається на програмі магістерського рівня, зокрема курс “Українська література: практикум” пропонує до опрацювання збірку поезій “На крилах пісень” та драматичну поему “Бояриня” [24].

Попри увагу до постаті та творів Лесі Українки, варто зазначити, що епістолярна спадщина лише починає зацікавлювати викладачів української мови як іноземної. Можемо стверджувати, що посібник “Образки з Лесиноного життя”, створений з нагоди 150-ліття від Дня народження Лесі Українки [15], започаткував звернення до епістолярію Лесі Українки та використання її листів для опрацювання в іншомовній аудиторії. Оксана Горда та Оксана Трумко зауважують, що в книзі багато уваги приділено складанню листів і листуванню: “Потрібно скласти листи-запрошення в гості, який адресувала Лесі Українці її двоюрідна сестра Лідія; лист, який могла би отримати Леся Українка від своїх “молодих” друзів; лист-подяку своєму найкращому приятелю чи приятельці” [2 : 444]. Як слушно зазначають автори, такі завдання допоможуть іноземцям не лише вдосконалити свій рівень української мови, але також сприятимуть формуванню знань про Леся Українку.

Хочемо згадати ще одне видання – книгу Наталки Малетич “Леся. Мандрівний клубочок” [12]. Попри те, що вона адресована українським школярам, фрагменти книги можна запропонувати й іноземним слухачам, оскільки тексти в ній короткі й яскраві, не містять складних лексико-граматичних конструкцій та понять. Книга дозволяє оживити портрет і пам’ятник Лесі Українки, доторкнутися до внутрішнього світу поетеси та її приватного життя. Чи була Леся стильною, що любила, чому називала себе “мандрівний клубочок”, кому писала листи – відповіді на ці та багато інших питань іноземці (самостійно або з допомогою викладача) можуть знайти в цьому унікальному виданні.

Виокремлення раніше не з’ясованих частин загальної проблеми. Отже, незважаючи на значний інтерес до постаті Лесі Українки, в організації навчання української мови як іноземної її творчість представлена недостатньо. Бракує посібників та окремих завдань, які б презентували епістолярну спадщину поетеси і тим самим заохотили іноземців до подальших пошуків і знайомства з творчістю Лесі Українки.

Водночас, поширюючи інформацію про талановитих українців та їхні твори, адаптуючи та спрощуючи тексти про біографію та творчість для прочитання іноземними студентами, важливо не вдатися до схематизму, не втратити психологізм. Епістолярій – це один із інструментів, який дозволяє оживити митця. За словами дослідника Сергія Михиди, завдяки мемуарам та листам образ Лесі Українки стає “значно привабливішим, гуманізується і набуває загальнонародських рис, які наближають сучасного реципієнта і до постаті, і творчості видатної поетеси” [13 : 212].

Також на часі згадати про необхідність уникання стереотипного висвітлення письменниці, про що на XII Світовому конгресі СФУЖО Любов Любчук сказала таке: “Деколонізація в освіті – це, коли вчитель не починає свій урок про Леся Українку із діагнозу її хвороби, а звертає увагу своїх вихованців на ФЕНОМЕНІ багатогранності таланту цієї сильної духом українки” [11]. Віримо, що такі ситуації в минулому і не притаманні викладанню української мови в іноземній аудиторії.

Формулювання цілей статті. Метою розвідки є висвітлення епістолярної спадщини Лесі Українки як матеріалу для розвитку навичок писемного мовлення іноземців, що вивчають українську мову.

Відповідно до мети передбачено розв'язання таких завдань: обґрунтувати вибір епістолярію Лесі Українки як матеріалу для розвитку українського писемного мовлення іншомовних студентів; висвітлити місце складання листів українською мовою в методиці навчання мови як іноземної; окреслити матеріал та завдання для іноземців з метою розвитку вмінь на навичок писати дружні та ділові листи українською мовою.

Реалізація завдань та досягнення мети передбачає звернення до таких основних методів і прийомів дослідження: **описовий та структурний методи, дистрибутивний аналіз лексичних одиниць, контекстологічний та компонентний аналізи.**

Виклад основного матеріалу. Письмо як вид мовленнєвої діяльності в навчанні іноземної мови тісно пов'язане з іншими видами – читанням, говорінням, аудіюванням. На думку Ніни Станкевич, письмо є “центральним” і “найважчим для опанування в процесі навчання мови як іноземної” видом мовленнєвої діяльності, але водночас “саме вміння написати письмове повідомлення свідчить про повне й досконале володіння іноземною мовою” [20 : 135–136]. **Дослідниця відносить листування до жанру практичного письма, підкреслюючи, що воно “стане в нагоді у професійній діяльності студентів-іноземців” [20 : 141].**

Написати записку, повідомлення, приватний лист чи відповідь на нього, листівку чи вітання в соціальних мережах – це вміння, які формуються і розвиваються вже на початковому та базовому рівнях. Тематика таких листів обмежена вивченими темами (сім'я, навчання, відпочинок, подорожі, екскурсії тощо). Як правило, вони мають характер інформування (де були, що робили, які плани), можуть містити особисті думки та враження (мені подобається українська кухня, я люблю подорожувати, ми в захваті від концерту тощо) – все це в межах лексичного мінімуму й опанованої граматики. Зазвичай, на цих рівнях на контроль викладачі пропонують написати листа другу чи подрузі на певну тему [21]. Особливості ділового та професійного листування – це матеріал наступних рівнів, де вирізняють особливості кореспонденції в різних сферах (наприклад, у сфері навчання, у соціальній сфері і туризмі, певній професійній галузі). На завершальних етапах вивчення іноземної мови ці навички розвиваються до вміння писати повно і грамотно на будь-яку тему [5 : 370–374].

Вимоги до формування і розвитку вмінь листуватися українською мовою від початкового до рівня вільного володіння чітко викладені в “Стандартизованих вимогах до рівнів володіння українською мовою як іноземною. А1-С2”. Рівень А1 передбачає вміння “написати чи переписати із друкованого зразка короткі, прості тексти на листівці чи в смс-повідомленні” та “заадресувати конверт”; рівень А2 – вміння писати простий приватний лист з елементами розповіді про події і факти, описами людей і місць, висловленням вражень, думок про осіб, факти, події, учасником чи свідком яких він / вона був / була, а також “підтримувати писемне спілкування із другом у формі листування (в тому числі через електронну пошту та смс-повідомлення)”; на рівні В1 студент-іноземець повинен вміти писати особисті листи та “висловлювати думки на абстрактні теми або на теми культури: музика, фільми, друзі, святкування тощо”; на рівні В2 – писати приватні та ділові листи з метою “висловити подяку, скаргу, претензії, прохання чи дати пояснення”; на рівні С1 – писати приватні чи офіційні листи на складні теми; на рівні С2 – “висловлюю-

ватись чітко й точно в особистому листуванні, користуючись мовленням гнучко й ефективно, включаючи емоційний, алюзивний та жартівливий аспекти” [19 : 10, 25, 42, 67, 93, 118].

Існує думка, що електронні листи прийшли на зміну паперовим. У цьому контексті варто зазначити, що європейські країни продовжують активно використовувати звичні конверти та паперові листи в офіційному листуванні, наприклад для урегулювання адміністративних питань, надсилання віддрукованих документів, банківських рахунків тощо. Прогрес змінює матеріальні носії, але в цілому форма й структура листа та правила мовного наповнення не зазнали значних змін. Тому, зазвичай, на першому етапі роботи за цією темою викладач на прикладі одного чи кількох листів наголошує на тому, що правильно складений лист має певну композицію: початок, що містить вітання і звертання до адресата, основну частину, де викладено зміст листа, і завершальну частину з формулою прощання та зазначенням адресанта, іноді додають приписку – постскрипtum. Неофіційне листування – це листування родинне, дружнє, інтимне, часто має побутовий характер і послуговується засобами розмовного стилю. Для нього характерний вільний виклад, емоційно-експресивні засоби і широкий тематичний спектр. Ділове листування охоплює письмове спілкування з офіційними особами, державними органами, різними установами, компаніями та організаціями. Для нього характерні стандартні вислови, строгий мовний етикет та нормативність, мовні засоби офіційно-ділового стилю мовлення. Вивчення основних мовних засобів та правил їх вживання під час написання листа залежить від характеру листування і рівня володіння мовою іншомовних студентів.

Незважаючи на типові ознаки офіційного і неофіційного листування в різних мовах, українська мова має свої правила й особливості, з якими студенти-іноземці знайомляться і поступово опановують їх у процесі вивчення української мови. Важливими складниками створення листа є вміння оформити текст, зберегти послідовність усіх структурних елементів, дотриматися лексико-граматичних, стилістичних та пунктуаційних норм. У випадку відповіді на лист обов’язковим є вміння відреагувати на попередній лист, відповісти на запитання, використати конструкції діалогічного характеру тощо. Мовні труднощі написання українського листа іноземцями, як правило, пов’язані з такими темами: форма і вживання кличного відмінка в українській мові (що вивчають окремо), розділові знаки при звертанні, у конструкціях вітання та прощання (виокремлення комами, знак оклику), оформлення непрямої мови, а також усталені форми привітання, прощання, підпису. Методично доцільно, щоб опрацювання необхідних лексико-граматичних конструкцій та кличної форми іменників передувало знайомству зі структурою дружнього чи офіційного листа та специфікою листування українською мовою.

На занятті, присвяченому складанню листів українською мовою, рекомендуємо звернутися до епістолярію Лесі Українки, який розміщено у веб-виданні “Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки”. Під час пояснення матеріалу в іноземній аудиторії прикладами можуть бути як повні листи Лесі Українки, так і окремі фрагменти. Завдання на спостереження й аналіз структури листів поетеси можуть стати першим кроком у цій роботі. Матеріал варто обмежити певним часовим періодом (на сайті листи упорядковані за роками) або окреслити адресата (за кожним роком є перелік листів із зазначенням адресата). Студенти самостійно чи за допомогою викладача звертають увагу на формули початку і завершення листів, а також на звер-

тання. На уроці викладач може вивести на екран певний лист Лесі Українки або переглянути кілька листів, обираючи адресата чи рік написання, простежити формули вітання, прощання, підписи тощо.

Ще одним можливим варіантом ознайомлення іноземних студентів із листами Лесі Українки є заздалегідь підготовлений перелік мовних одиниць. Так, наприклад, на матеріалі листів 1912–1913 років, можемо дати студентам такі зразки оформлення листа. 1. Формули початку і звертання: 1) дружнє листування: *Люба мамочко!* (до матері Олени Пчілки); *Дорога Лілеєнько!*, *Лілея моя лілейная!* (до сестри Ольги); *Дорогий Михайле!*, *Любий Михалюню!* (до М. М. Кривинюка); *Люба, дорога товаришко!* (до О. Ю. Кобилянської); *Мої любі!* (до родини Косачів); 2) офіційне листування: *Високошановний пане Петруненко!* (до Ф. П. Петруненка); *Високоповаж(а)ні панове!* (до Бібліотеки наукового товариства імені Шевченка); *Високоповаж(а)ний Михайле Сергійовичу!* (до М. С. Грушевського); *Шановний добродію!* (до І. Я. Горбачевського); *Дорогий товаришу!* (до А. Ю. Кримського). 2. Подяка. *Високоповаж(а)ний добродію! Дуже-дуже дякую Вам за відповідь та ще з такою доброю звісткою, аж мені світ миліший став»* (до Ф. М. Колесси); 3. Вітання зі святами: *З Новим роком, люба мамочко!*; *Ну, бувай здорова, люба мамочко! Тут у нас уже попідвіконню колядують, тож можна вже сказати: «Святий вечір, добрий вечір».* Всім, хто з тобою тепер, мої вітання (до матері Олени Пчілки); *Поздоровляю тебе і твою родину з новим роком і дякую за привіт* (до М. М. Комарової-Сидоренко). 4. Завершення дружнього листа: *Бувай здорова, люба мамочко. Міцно цілую тебе. Привіт Михайлові Васильовичу, пану Петруненкові й усім родичам та приятелям; Бувай здорова, мамочко. Міцно-міцно цілую тебе і прошу не лишати мене довго без листів...; Міцно-міцно цілую тебе, мамочко з крилами! Нетерпляче жду звістки від тебе. Міцно цілую. Твоя Леся* (до матері); *Бувай здорова, моя золота Лілеєнько!* (до сестри Ольги), *Будьте здорові, мої золотесеньки!*; *Будьте здорові!* (до рідних і приятелів); і завершення офіційного листа: *З глибокою і щирою пошаною; Ну, і будьте здорові, дорогий товаришу! Дуже прошу – озвітсья. Ваша товаришка Л.К.* (до А. Ю. Кримського) тощо. 5. Яскравою ознакою листів Лесі Українки є привіти, які вона неодмінно всім передає, про всіх розпитує, цікавиться життям родини та друзів, також передає вітання від інших: *Привіт Михайлові Васильовичу, і Ласочці, і родичам, і друзям; Знайомим привіт; Комарови усіх вас вітають; Бажаю Вам сили, здоров'я і всіх гараздів; Будьте здорові, привітайте маму і Михайла Васильовича; Цілую Вас і маму. Пану Петруненкові привіт!*; *Кльоня вітає* (К. В. Квітка) [10].

Розвиток усного мовлення та навичок обговорення певної теми в іноземній аудиторії можливий завдяки виконанню ще одного пошукового завдання: випишіть із листів підписи Лесі Українки, пояснить вибір того чи іншого варіанту. Студенти можуть створити такий перелік: *Леся; Твоя Леся; Ваша Леся; Ваша сестра Леся; Твоя тітка Леся; Леся Українка; Л. К.; Л. Косач; Ваша Л. Квітка; Щиро прихильна до Вас Л. Квітка* (до Ф. П. Петруненка); *З пошаною Леся Українка* (до П. П. Лаврова щодо гонорару) [10]. Частина з підписів, наприклад, у сімейних листах – коли Леся виступає в ролі доньки, сестри, тітки – студенти можуть легко ідентифікувати та пояснити. А такі випадки як вживання в діловому листуванні літературного псевдоніма Леся Українка, наприклад, до видавців, повного імені Лариса або зменшено-пестливої форми Леся, прізвиськ Косач і Квітка – викладач може витлумачити, пропонуючи (залежно від навчальної дисципліни і відведеного часу) коротке пояснення

чи більш розлоге, що дасть студентам повне уявлення про стосунки Лесі Українки з тією чи іншою людиною. Тут також цікавим буде прочитання листа шестирічної Лесі і пояснення, що зі спогадів сестри Ольги дівчинку до п'яти років називали Лосею. Лист, написаний у кінці 1876 року в місті Новоград-Волинський (сучасний Звягель) до Драгоманових: *“Мене презвали на Лесю. Миша колись нарисував на стіні чорта та ще на дверях написав козячі рижки і якесь лице. Ми все сидимо дома. А то було, попросимо сала та й підшваримо собі. Ми прийдемо до Вас. Уже повісили гімнастику, мама купить мікроскоп. Леся”* [10].

Дієвим способом повторення і запам'ятовування правила вживання форм кличного відмінка є виконання таких завдань: виписати форми кличного відмінка з листів (наприклад, знайти п'ять чи десять слів); скласти перелік форм кличного відмінка за окремими правилами, з'ясувавши називний відмінок іменників. Така робота буде жвавою і більш ефективною, якщо запропонувати її виконання в парах або невеликих групах. Під час роботи над цим завданням студенти звернуть увагу на те, що Леся Українка активно вживає зменшено-пестливі форми, а її листи до рідних та близьких свідчать про уважність, ніжність та високу емпатію: *мамочка, товариши-ка, донечка, дитинка, дітки*. Про це варто наголосити на уроці, а також розповісти про те, що українська мова зберігає чимало пестливих форм звертання до батьків, що свідчить про шанобливе ставлення, любов та турботу про батька і матір. Леся Українка також вживає зменшено-пестливі варіанти українських імен, наприклад: (у кличній формі) *Михайло – Михалюно, Галина – Галюнько, Лілічко, Лілеєнько, Лілинятко* – це до сестри Ольги, а також *Оксана – Оксаночка, Миколка – Микунька, Юрій – Юрко* та інші. Глибокою духовно і душевно, щирою до людей постає письменниця в своїх листах. Цей матеріал настільки багатий, що лише завдяки епістолярію Лесі Українки можна укласти чималий словник зменшено-пестливих форм та епітетів.

На рівнях А1–А2 можна запропонувати ще й такі завдання: 1) **знайти й переписати** етикетні конструкції привітання, прощання, вітання зі святом, висловлення вдячності; 2) **прочитати лист (на вибір викладача) і встановити, яка інформація в ньому є** (розповідь про факти, події, описи людей, висловлення вражень, думок автора); 3) скласти структурно-композиційний план листа; 4) написати відповідь на лист; 5) оформити вітальну листівку, привітати зі святом і написати побажання (поетесі або, навпаки, від її імені комусь); 6) **відновити / реконструювати лист (попередньо викладач може вилучити з тексту листа слова на певну лексичну чи граматичну тему)**.

На рівні В1 для розвитку письмового мовлення і вміння висловлення думок на теми культури та мистецтва пропонуємо такі види завдань: 1) напишіть листа батькам і розкажіть про листування Лесі Українки, поцікавтеся у батьків, чи писали вони паперові листи, як часто і кому; 2) напишіть листа приятелю чи приятельці і розкажіть цікаві факти про Лесю Українку; 3) напишіть листа другові чи подрузі й опишіть київські мурали, присвячені Лесі Українці; 4) напишіть листа Лесі Українці; 5) напишіть листа Лесі Українці і повідомте, як змінився світ, що нового виникло за останні 150 років. Тема може бути вільною, співзвучною інтересам студентів – як у четвертому завданні, або конкретною, як у п'ятому, – лист в минуле.

На рівні В2 можна розглянути лист-подяку від 07.06.1911 року до Ф. М. Колесси та проаналізувати усі необхідні структурні елементи: *“Високоповажний добродію! Дуже дякую Вам від себе і від імені мого чоловіка за надіслану книжку «Дум». Незвичайно втішно було мені бачити сю велику працю викінченою і доведе-*

ною до ладу *Вашим високоосвіченим старанням. Тепер уже і справді можна сказати: "Наша пісня, наша дума не вмере, не загине!" Честь Вам і дяка за Ваші труди! Прийміть найщиріші привітання від нас обох. З пошаною Леся Українка. P.S. Вашу книжку я отримала недавно, заїхавши до Києва, тому і пишу лише тепер*" [10]. А також запропонувати мотиваційні завдання, зокрема проєкти та невеликі дослідження [18], завдяки яким студенти зможуть розвинути пошукові та творчі навички.

На рівнях С1–С2 оочим до наукових розвідок та цікавих проєктів можна запропонувати простежити іншомовні запозичення в листах Лесі Українки з рідної мови іноземця. Так, наприклад, у праці Тетяни Космеди та Олени Ковалевської зібрано, проаналізовано та класифіковано величезний масив полонізмів на матеріалі листів Лесі Українки [9]. Дослідниці зазначають, що Леся Українка добре знала польську мову і культуру та використовувала "полонізми різних типів у спонтанному живому мовленні свого епістолярію" [9 : 885]. Отже, розкриваючи глибоке історичне коріння та багатство української мови і культури, маємо заохочувати іноземних громадян до вивчення літературної, зокрема й епістолярної, спадщини Лесі Українки.

Висновки та перспективи.

1. Епістолярій митців – ділові, дружні, сімейні, любовні листи, спогади, щоденники, будь-які інші записи, створені не для широкого читацького загалу – є мистецькою спадщиною, яка може бути цікавою не лише дослідникам, але й більш широкому колу оочих дізнатися про видатну особистість, історичні події та життя в цілому. Леся Українка є непересічною постаттю, її потужний епістолярний талант, знання багатьох мов, перекладацька та культурна діяльність обумовлюють обов'язкове вивчення її біографії і творів для формування соціокультурної і в цілому комунікативної компетенції інокомунікантів.

2. Епістолярну спадщину Лесі Українки доцільно використовувати в навчанні іноземців. Листи можна вивчати і як літературні твори, і як джерело з біографії та творчості, а також як матеріал на заняттях з писемного мовлення в іншомовній аудиторії. Ці автентичні тексти, які не призначалися для оприлюднення і відображають живе мовлення поетеси, сьогодні упорядковані за сучасним правописом і доступні для загалу. Вони можуть бути взірцем для розвитку навичок українського письма в іншомовній аудиторії.

3. Тексти епістолярного жанру Лесі Українки доцільно використовувати на різних рівнях та етапах вивчення української мови як іноземної. Структура дружнього й ділового листа, мовні формули початку і завершення листа, звертання і підписи, форми кличного відмінка, зменшено-пестливі варіанти власних та загальних назв – матеріал, який пропонуємо розглянути та проаналізувати в листах Лесі Українки. Мотиваційні, творчі завдання та інші вправи на матеріалі листів поетеси сприятимуть розвитку вмінь та навичок писемного мовлення українською мовою в інокомунікантів, допоможуть їм формулювати думки чітко й логічно, за правилами і нормами українського правопису.

Перспективи проведеного дослідження полягають у подальшій розробці завдань різного типу з української мови як іноземної на матеріалі листів Лесі Українки, а також у залученні епістолярію інших українських митців з метою використання в навчальному процесі іноземних громадян.

Список використаної літератури

1. Вірченко Т. І. Відповідальність і покликання як життєва стратегія (за епістолярієм Лесі Українки). *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Київ, 2022. № 19. С. 26–32.
2. Горда О., Трумко О. Феномен Лесі Українки в лінгводидактичному аспекті. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Ідеологія національної аристократії” (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки), 25–26 лютого 2021 року*. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2021. С. 440–445.
3. Дерба С. М. Знайомство з Україною: навчальний посібник з української мови для іноземних студентів. Київ : Фенікс, 2022. 160 с.
4. Єрмоленко С. До 125-річчя від дня народження Лесі Українки. “...Твоя поетеса була Українкою!” (читаючи листи Лесі Українки). *Нариси з української словесності (стилістика та культура мови)*. Київ, 1999. С. 155–170. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine48-49-1.pdf>
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 (379) с. URL : <https://cutt.ly/5wJ2HsQX>
6. Задорожна О. Практикум з української мови для слухачів підготовчих відділень. Київ, 2023. 105 с.
7. Задорожна О. Українська мова як іноземна: навчальний посібник для підготовки до усного іспиту. Київ, 2023. 76 с.
8. Ключ до України: міста і люди: підручник з української мови як іноземної (рівні В2-С1) / І. Ключковська, О. Горда, О. Трумко, Н. Мартинишин, Г. Темник. Львів : Колір ПРО, 2020. Ч. I. 200 с.
9. Космеда Т., Kowalewska О. Егоцентризм запозичень у листах Лесі Українки: вербалізація польської лінгвокультури. *Slavia Orientalis*. Варшава, 2021. Т. LXX. № 4. С. 873–888.
10. Листи Лесі Українки. Леся Українка. Енциклопедія життя і творчості. URL : <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html>
11. Любчук Л. Фрагменти доповіді на 12 Світовому конгресі СФУЖО. URL : Lyuba Lyubchuk Facebook. 16.10.2023 (дата звернення: 25.10.2023).
12. Малетич Н. Леся. Мандрівний клубочок. Київ : Портал, 2023. 152 с.
13. Михида С. У психопоетикальному світі Лесі Українки (стаття третя). *Леся Українка і сучасність* : зб. наук. праць. Луцьк : РВВ “Вежа” Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2007. Т. 4. Кн. 1. С. 205–214. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17774/14-Muhyda.pdf?sequence=1> (дата звернення: 20.03.2024)
14. Найвідоміші жінки України. URL : <https://web.archive.org/web/20170903093603/http://www.ua.ua.world/1531/> (дата звернення: 18.02.2024).
15. Образки з Лесиноного життя : навч. посіб. / І. Ключковська та ін. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 128 с.
16. Погребняк І. В. Контекст доби в епістолярії Бориса Грінченка. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. Київ, 2016. № 8. С. 84–88. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17922/3/I_Pogrebnyak_LP_8_2016_IF.pdf (дата звернення: 22.01.2024).
17. Пустовіт В. Епістолярій Лесі Українки як джерело з історії національно-культурного життя українства кінця XIX – початку XX століття. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*, 2020. Т. 31 (70). № 3. Ч. 2. С. 147–151. URL : https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/part_2/25.pdf
18. Самусенко О. Мотиваційні завдання в практиці викладання української мови як іноземної. *Slavica Wratislaviensia*. Wrocław, 2023. Т. 178. С. 213–223.
19. Стандартизовані вимоги до рівнів володіння українською мовою як іноземною. А1-С2 / Уклад.: Д. Мазурик, О. Антонів, О. Синчак, Г. Бойко. URL : <https://cutt.ly/kpGawOv>

20. Станкевич Н. Українська мова як іноземна: методика навчання видів мовленнєвої діяльності : навч. посіб. Львів, 2022. 184 с.
21. Тести з української мови як іноземної. І середній рівень (B1) / Н. С. Ніколаєва, О. М. Самусенко, В. В. Овдіюк, Н. О. Бондарєва, М. В. Шевченко, І. М. Прожогіна, М. Ю. Якубовська. Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2018. 40 с.
22. У Києві створили мурал з присвятою Лесі Українці. *Україна молода*. №002. URL : <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/188/117375#> (дата звернення: 20.01.2024).
23. Українка Лєся. Енциклопедія життя і творчості. URL : <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html> (дата звернення: 05.03.2024).
24. Українська мова та література (для іноземців). URL : <https://drive.google.com/file/d/1vd0l3afg2eSSRTje1LnoPP7G7x70jT-3/view> (дата звернення: 20.02.2024).
25. Українська мова та переклад (для іноземців). URL : <https://philology.knu.ua/osvitni-programy/bak-opusy-op-ta-proh-nd-inoz/> (дата звернення: 20.02.2024).
26. Швець Г. Твори Лесі Українки в навчальній текстотетці з української мови як іноземної. *Збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю “Ідеологія національної аристократії” (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*, 25–26 лютого 2021 року. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2021. С. 590–596.
27. Швець Г. Д., Торчинська Ю. О., Літвінчук А. О. Читаймо українською : навч. посіб. з укр. мови для інозем. студ. / За ред. Г. Д. Швець. Київ : Фенікс, 2012. 112 с.
28. Шевченко М. Будьмо разом (A1): Українська мова для іноземців : навчальний посібник. Київ : Четверта хвиля, 2017. 164 с.

References

1. Virchenko T. I. Vidpovidalnist i poklykannia yak zhyttieva stratehiia (za epistoliarriem Lesi Ukrainky). *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii*. Kyiv, 2022. № 19. S. 26–32.
2. Horda O., Trumko O. Fenomen Lesi Ukrainky v lnhvodydaktychnomu aspekti. *Zbirnyk naukovykh prats za materialamy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoi uchastiu “Ideolohynia natsionalnoi aristokratii” (na poshanu 150-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky)*, 25–26 liutoho 2021 roku. Lviv : Drukarnia Lvivskoho natsionalnogo medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho, 2021. S. 440–445.
3. Derba S. M. Znaiomstvo z Ukrainoiu: navchalnyi posibnyk z ukrainskoi movy dlia inozemnykh studentiv. Kyiv : Feniks, 2022. 160 s.
4. Iermolenko S. Do 125-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky. “...Tvoia poetesa bula Ukrainkoiu!” (chytaiuchy lysty Lesi Ukrainky). *Narysy z ukrainskoi slovesnosti (stylistyka ta kultura movy)*. Kyiv, 1999. S. 155–170. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine48-49-1.pdf>
5. Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia / nauk. red. ukr. vyd. S. Yu. Nikolaieva. Kyiv : Lenvit, 2003. 273(379) s. URL : <https://cutt.ly/5wJ2HsQX>
6. Zadorozhna O. Praktykum z ukrainskoi movy dlia slukhachiv pidhotovchykh viddilen. Kyiv, 2023. 105 s.
7. Zadorozhna O. Ukrainska mova yak inozemna: navchalnyi posibnyk dlia pidhotovky do usnoho ispytu. Kyiv, 2023. 76 s.
8. Kliuch do Ukrainy: mista i liudy: pidruchnyk z ukrainskoi movy yak inozemnoi (rivni V2-S1) / I. Kliuchkovska, O. Horda, O. Trumko, N. Martynshyn, H. Temnyk). Lviv : Kolir PRO, 2020. Ch. I. 200 s.
9. Kosmeda T., Kowalewska O. Ehotsentryzm zapozychen u lystakh Lesi Ukrainky: verbalizatsiia polskoi lnhvokultury. *Slavia Orientalis*. Varshava, 2021. T. LXX. № 4. S. 873–888.
10. Lysty Lesi Ukrainky. Lesia Ukrainka. Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti. URL : <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html>

11. Liubchuk L. Frahmenty dopovidi na 12 Svitovomu konhresi SFUZhO. URL : Lyuba Lyubchuk Facebook. 16.10.2023 (data zvernennia: 25.10.2023).
12. Maletych N. Lesia. Mandrivnyi klubochok. Kyiv : Portal, 2023. 152 s.
13. Mykhida S. U psykhopoetykalmomu sviti Lesi Ukrainky (stattia tretia). *Lesia Ukrainka i suchasnist* : zb. nauk. prats. Lutsk : RVV “Vezha” Volynskoho natsionalnogo universytetu im. Lesi Ukrainky, 2007. T. 4. Kn. 1. S. 205–214. URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17774/14-Myhyda.pdf?sequence=1> (data zvernennia: 20.03.2024).
14. Naividomishi zhinky Ukrainy. URL : <https://web.archive.org/web/20170903093603/http://www.uaua.world/1531/> (data zvernennia: 18.02.2024).
15. Obrazky z Lesynoho zhyttia : navch. posib. / I. Kliuchkovska ta in. Lviv : Halytska vydavnycha spilka, 2020. 128 s.
16. Pohrebniak I. V. Kontekst doby v epistoliarii Borysa Hrinchenka. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii*. Kyiv, 2016. № 8. S. 84–88. URL : https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/17922/3/I_Pogrebnyak_LP_8_2016_IF.pdf (data zvernennia: 22.01.2024).
17. Pustovit V. Epistoliarii Lesi Ukrainky yak dzherelo z istorii natsionalno-kulturnoho zhyttia ukrainstva kintsia KhKh – pochatku KhKh stolittia. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia : Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*, 2020. T. 31 (70). № 3. Ch. 2. S. 147–151. URL : https://www.philol.vernadskjournals.in.ua/journals/2020/3_2020/part_2/25.pdf
18. Samusenko O. Motyvatsiini zavdannia v praktytsi vykladannia ukraïnskoï movy yak inozemnoï. *Slavica Wratislaviensia*. Wrocław, 2023. T. 178. S. 213–223.
19. Standartyzovani vymohy do rivniv volodinnia ukraïnskoïu movoïu yak inozemnoïu. A1-S2 / Uklad.: D. Mazuryk, O. Antoniv, O. Sychak, H. Boiko. URL : <https://cutt.ly/kpGawOv>
20. Stankevych N. Ukraïnska mova yak inozemna: metodyka navchannia vydiv movlennievoï diialnosti : navch. posib. Lviv, 2022. 184 s.
21. Testy z ukraïnskoï movy yak inozemnoï. I serednii riven (V1) / N. S. Nikolaïeva, O. M. Samusenko, V. V. Ovdiiuk, N. O. Bondarieva, M. V. Shevchenko, I. M. Prozhohina, M. Iu. Yakubovska. Kyiv : VPTs “Kyivskiy universytet”, 2018. 40 s.
22. U Kyievi stvoryly mural z prysviatoiu Lesi Ukraïntsi. *Ukraina moloda*. №002. URL : <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/188/117375#> (data zvernennia: 20.01.2024).
23. Ukraïnska Lesia. Entsyklopediia zhyttia i tvorchosti. URL : <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html> (data zvernennia: 05.03.2024).
24. Ukraïnska mova ta literatura (dlia inozemtsiv). URL : <https://drive.google.com/file/d/1v-d0I3afg2eSSRTje1LnoPP7G7x70jT-3/view> (data zvernennia: 20.02.2024).
25. Ukraïnska mova ta pereklad (dlia inozemtsiv). URL : <https://philology.knu.ua/osvitni-prohramy/bak-opysy-op-ta-proh-nd-inoz/> (data zvernennia: 20.02.2024).
26. Shvets H. Tvory Lesi Ukrainky v navchalnii tekstotetsi z ukraïnskoï movy yak inozemnoï. *Zbirnyk naukovykh prats za materialamy vseukraïnskoï nauково-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoïu uchastiu “Ideolohiia natsionalnoi arystokratii”* (na poshanu 150-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky), 25–26 liutoho 2021 roku. Lviv : Drukarnia Lvivskoho natsionalnogo medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho, 2021. S. 590–596.
27. Shvets H. D., Torchynska Yu. O., Litvinchuk A. O. Chytymo ukraïnskoïu: navch. posib. z ukr. movy dlia inozem. stud. / Za red. H. D. Shvets. Kyiv : Feniks, 2012. 112 s.
28. Shevchenko M. Budmo razom (A1): Ukraïnska mova dlia inozemtsiv : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Chetverta khvyliia, 2017. 164 s.

UKRAINIAN EPISTOLARY HERITAGE AS A MATERIAL FOR THE DEVELOPMENT OF FOREIGNERS' WRITING SKILLS: LETTERS OF LESIA UKRAINKA

Oksana Samusenko

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
Educational and Scientific Institute of Philology
Department of Ukrainian Philology for Foreigners
14 Taras Shevchenko boulevard, room 61, 01030, Kyiv, Ukraine
phone: 044 239 34 39
e-mail: oksamusenko@gmail.com; o.samusenko@knu.ua
<http://orcid.org/0000-0002-8479-8851>*

The paper deals with writing as a type of speech activity in terms of linguodidactics. The purpose of the study is to highlight Lesya Ukrainka's epistolary heritage as a material for developing the writing skills of foreigners learning Ukrainian. The choice of material is due to a number of factors, including the outstanding figure of Lesya Ukrainka, her powerful epistolary talent, multilingualism, the artist's cultural and translation activities. The free access to the letters on the website of the publication, where spelling and punctuation are presented per the norms of modern spelling, makes it possible to use these texts in teaching Ukrainian as a foreign language. Although the use of Lesya Ukrainka's texts as teaching material for foreign language students already has a good tradition, her epistolary heritage is only beginning to attract the interest of teachers of Ukrainian as a foreign language.

The paper focuses on theoretical and practical recommendations for developing writing skills in a foreign audience. The paper highlights the place of writing Ukrainian letters in the methodology of teaching the language as a foreign language. It outlines the materials and tasks for foreigners to develop their skills in writing friendly and business letters in Ukrainian. The paper emphasizes the importance of the preparatory stage, which includes a set of tasks for working on the forms of the vocative case, formulas of address, greetings, farewells, expressions of gratitude, etc. Special attention is paid to the structure of a letter in the Ukrainian language. It has been proved that working with Lesya Ukrainka's letters can effectively develop writing skills. The article presents language materials and a list of tasks for different levels of Ukrainian language proficiency that students can do based on Lesya Ukrainka's letters. Such tasks will help foreigners develop their writing skills, improve their knowledge of the Ukrainian language, and contribute to the formation of socio-cultural competence.

Key words: Ukrainian as a foreign language, writing as a type of speech activity, epistolary, letter, Lesya Ukrainka.

*Стаття надійшла до редакції 10.03.2024
доопрацьована 18.03.2024
прийнята до друку 23.03.2024*